

INHOUD

Samen op naar een mooi 2021!	1
Colofon en praktische informatie	2
Achter de schermen van het stadsarchief: interview met Marika Ceunen	3
De kranten van gisteren: archief van vandaag	4
De Vlaamse ruimte werd reeds in 1559 erkend en kerkelijk verzelfstandigd	6
Uitgelicht: foto in de kijker	8

Blijf via onze website www.salsa-archief.be op de hoogte van alle activiteiten van SALSA! en volg het laatste nieuws over het stadsarchief via de facebookpagina www.facebook.com/stadsarchiefleuven

SALSA! vzw

Samen Actief voor het Leuven StadsArchief SALSA! Nieuwsbrief is een driemaandelijks nieuwsbrief, uitgegeven door SALSA! vzw, de Vriendenkring van het Leuven Stadsarchief. Het abonnement is inbegrepen in de lidmaatschapsbijdrage voor de vzw.

Samen op naar een mooi 2021!

Beste Salsa!-leden,

2020 is een jaar in mineur geworden, een jaar waarin tal van plannen en ideeën noodgedwongen terug in de schuif moesten worden opgeborgen. Een jaar waarin we allemaal samen inspanningen leverden om onze naasten en onze omgeving te beschermen en te ondersteunen in deze vreemde tijden. Een jaar waarin sommigen onder jullie allicht, ondanks die gezamenlijke inspanningen, naasten en vrienden hebben verloren door COVID-19 of zelf werden getroffen door de ziekte.

Dag na dag wordt duidelijker hoe ontwrichtend dit virus is voor onze samenleving en tot welke menselijke drama's het kan leiden. We beleven een periode die zonder twijfel zijn plaats zal opeisen in de geschiedenisboeken. In ons geliefde stadsarchief zullen onderzoekers over enkele decennia overal sporen kunnen vinden van COVID-19: in de verslagen en besluiten van het college van burgemeester en schepenen, de politieverordeningen, de correspondentie en programmatie van cultuur-, erfgoed-, sport- en jeugdverenigingen, de registers van de boekhouding, het archief van de sociale dienst, de krantencollectie, enzovoort.

Nu de eerste berichten van vaccins ons bereiken, komt er stillaan weer perspectief. Misschien kunnen we in het voorjaar of in de zomer die schuif met opgeborgen plannen weer voorzichtig opentrekken. Zo hoopt het stadsarchief in de eerste maanden van 2021 de geplande expo over Leuvense almanakken te mogen openen en de bijhorende publicatie te kunnen lanceren. Eind 2020 mogen jullie je als 'opwarmer' alvast verwachten aan een digitaal filmpje over de collectie almanakken van het stadsarchief, alsook een digitale doe-het-zelf workshop rond almanakken voor gezinnen.

In tussentijd zoekt het stadsarchief nog steeds verder naar creatieve manieren om zijn bezoekers en vrijwilligers te bereiken. Zo werd begin december een digitale bijeenkomst met de vrijwilligers van het Itinera Nova-project georganiseerd. Hoewel de vrijwilligers al een hele tijd niet meer in het stadsarchief kunnen afspreken, is het duidelijk dat zij zich achter hun computerschermen onverminderd blijven inzetten. In november werden zo maar liefst 1129 schepenakten getranscribeerd.

Achter de schermen van het stadsarchief werd er ook hard gewerkt aan bepaalde dossiers. Van één van die projecten, namelijk de online krantendatabank krantencollectie.be, wordt in deze nieuwsbrief al het topje van de sluier gelicht. Met zo'n 11.000 gedigitaliseerde edities van lokale dag- en weekbladen beschikken jullie zeker over voldoende interessant leesvoer om de koude wintermaanden door te komen. Ga zeker zelf eens op ontdekking op de website! Een groot dossier in voorbereiding is de verhuis van het Leuvense OCMW-archief naar het stadsarchief, een gevolg van het besluit van de Vlaamse regering om de Openbare Centra voor Maatschappelijk Welzijn te integreren in de gemeentebesturen. In één van de volgende nieuwsbrieven zullen we jullie uitgebreid inlichten over dit belangrijke dossier.

In de laatste nieuwsbrief van het jaar roepen we traditioneel op om je lidmaatschap te vernieuwen. Als lid van onze vriendenkring ontvang je iedere drie maanden onze nieuwsbrief, mag je gratis deelnemen aan onze activiteiten, word je per mail op de hoogte gehouden van

COLOFON

Redactie | Gilbert Huybens, Gustaaf Janssens,
Valerie Vrancken (eindredactie)
Redactieadres | Stadsarchief Leuven
Verantwoordelijke uitgever | Valerie Vrancken,
Blandenstraat 150, 3053 Oud-Heverlee

Beeldmateriaal | Stadsarchief Leuven, Marika
Ceunen, Maurits Sabbibliotheek KU Leuven,
Leuvens Historisch Genootschap
Druk | Drukkerij De Bie, Duffel
Vormgeving | Atelier A - www.atelierannelies.be

PRAKTISCHE INFORMATIE SALSA! VZW

website | www.salsa-archief.be
e-mail | salsaarchief@gmail.com
adres | Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Bestuursleden | Jules Audiens, Fernand Bertrand,
Jaak Brepoels, Koen Dobbelaere, Hendrik Ollivier
en Valerie Vrancken
Erevoorzitter | Gustaaf Janssens

Lid worden? U kan lid worden van SALSA! vzw door
overschrijving van €20 (voor gewone leden) of €40
(voor steunende leden) op volgend rekeningnr.:
IBAN BE93 0682-2420772-67. Dit lidgeld omvat de
driemaandelijke nieuwsbrief, mogelijkheid tot
aankopen van de eigen publicaties met korting
en gratis toegang tot de activiteiten van de
vriendenkring.

Stadsarchief Leuven
Rijschoolstraat 4/001, 3000 Leuven
Tel. 016/27 42 22
archief@leuven.be

Vanwege Covid-19 is de leeszaal beperkt geopend.
Enkel voor noodzakelijke opzoekingen in het kader
van wettelijke activiteiten of officiële opleidingen
zijn bezoekers na afspraak (min. 3 werkdagen op
voorhand te maken per mail) welkom tussen 9 en
13u.

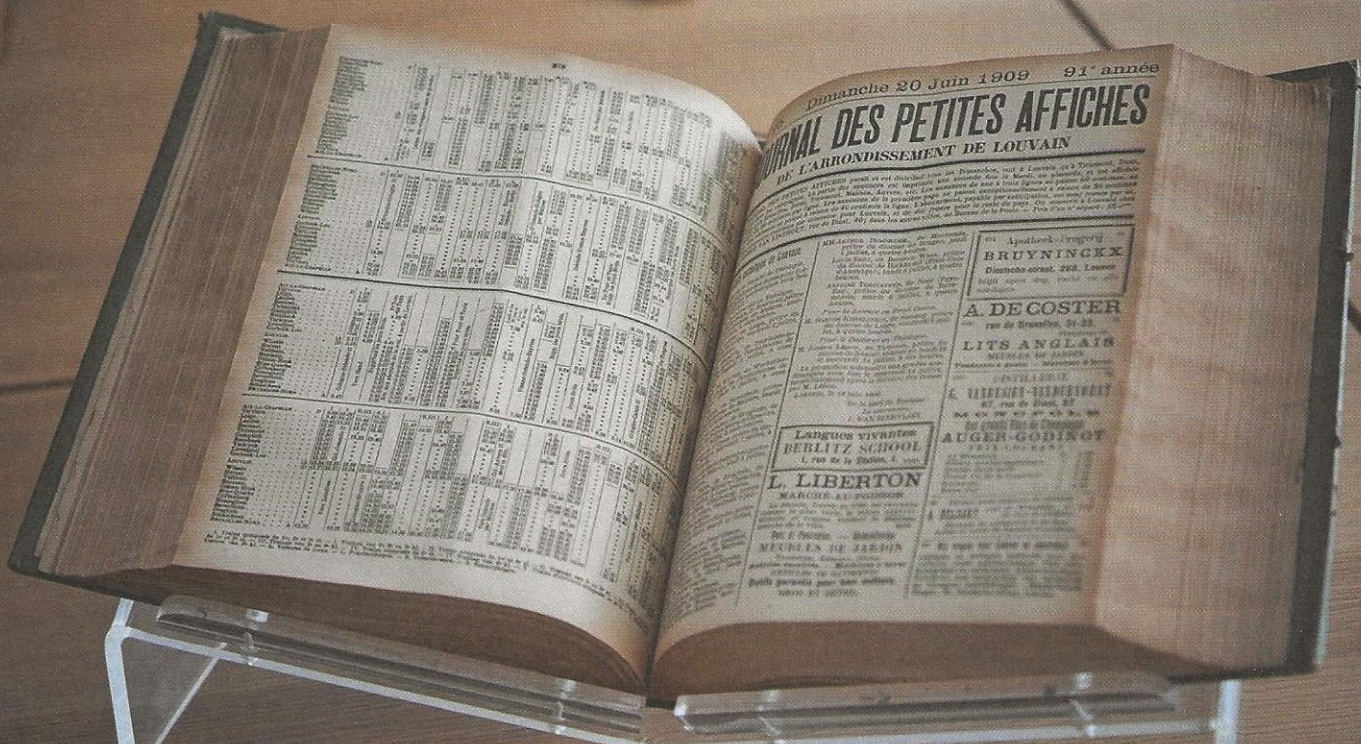
ISSN: 2593-6212

komende activiteiten en krijg je een mooie korting bij deelname aan de archiefbrunches of bij aankoop van onze publicaties. Aangezien een groot deel van onze werking in 2020 door de gezondheidscrisis is lamgelegd, heeft het bestuur echter besloten de lidmaatschappen van 2020 automatisch te verlengen tot eind 2021. Als huidig lid van Salsa! blijf je dus van al deze voordelen genieten tot eind 2021, zonder dat het nodig is een lidmaatschapsbijdrage voor 2021 te betalen.

Wie Salsa! graag toch extra wil steunen, kan een solidaire lidmaatschapsbijdrage voor 2021 storten op het rekeningnummer BE93 0682 4207 7267 van Salsa! vzw met vermelding 'solidaire lidmaatschapsbijdrage 2021', gevolgd door naam en voornaam van het aangesloten lid. Dankzij jullie steun de afgelopen vijftien jaren hebben we al veel mooie projecten en publicaties op touw kunnen zetten om het stadsarchief te steunen en zijn historisch patrimonium te promoten. In 2021 zullen we die inspanningen verder zetten, onder meer met de publicatie van een cahier over de Muurkruidstraat en de Bulenswijk dat sterk steunt op bronnen uit het stadsarchief.

We gaan dit jaar helaas een sobere eindejaarsperiode tegemoet, maar ik wens jullie allen toch veel verbondenheid met jullie naasten en vrienden toe. Samen maken we een succes van 2021!

Valerie Vrancken,
Bestuurslid Salsa! vzw

Achter de schermen van het stadsarchief: interview met Marika Ceunen

In de rubriek 'Achter de schermen' stellen we u graag voor aan bekende en minder bekende gezichten die zich dagelijks inzetten voor de goede werking van het stadsarchief. Voor deze nieuwsbrief interviewden we archivaris Marika Ceunen, die zich al bijna 25 jaar met hart en ziel toewijdt aan het stadsarchief en zijn publiekswerking.

Hoe en wanneer hebt u uw passie voor geschiedenis en archieven ontdekt?

De belangstelling voor geschiedenis was er al van in het middelbaar, maar pas na het begin van mijn universitaire opleiding kreeg ik er een echte fascinatie voor. Enkele Leuvense proffen, waaronder Willem Lourdaux, Jan Roegiers, Michel Cloet en vooral mijn promotor Eric Van Mingroot hebben erg inspirerend gewerkt. Tijdens mijn kandidatuursjaren geschiedenis was ik al in enkele archieven terechtgekomen, en daar kreeg ik steeds het gevoel dat je er echt met het verleden in aanraking kwam. Na het behalen van mijn masterdiploma met een verhandeling over de middeleeuwse adellijke familie Van den Bossche uit Zuidoost-Limburg, besloot ik om de toen voor het eerst in Vlaanderen ingerichte aanvullende master archivistiek er nog bij te doen.

Wat is uw vroegste herinnering aan het stadsarchief?

Voor het stageonderdeel van die gloednieuwe archiefopleiding kwam ik in 1989 via prof. Leo Van Buyten in het stadsarchief terecht, dat toen nog op de zolder van de achterbouw van het stadhuis (boven het huidige Radiohuis) gehuisvest was. De 'leeszaal' bood daar slechts plaats aan vijf bezoekers. Voor mij was dat een echte 'coup de foudre': een immense zolder vol archief dat om aandacht vroeg. Als eindverhandeling maakte ik een lijvige inventaris en inhoudelijke studie van de volledige zegelcollectie. Als stagiaire kreeg ik mijn eigen werkplek in het archief. Maandenlang spendeerde ik elk vrij moment in een piepkleine werkkamer met een raampje dat stuk was, helemaal achterin het archief. Daar heb ik mijn professionele passie gevonden.

Hoe bent u bij de stad Leuven als werkgever terecht gekomen?

Het liefst was ik na het behalen van mijn licentie in de archivistiek in het stadsarchief gebleven, maar dat ging natuurlijk niet. Ik deed enkele jaren vervangopdrachten in het middelbaar en hoger onderwijs en was historisch medewerker bij een tweejarig archeologieproject van de KU Leuven in Zoutleeuw. In 1996 verscheen er een vacature voor een archivaris bij de stad Leuven. Toen de medewerkster van de personeelsdienst me enkele maanden na het vergelijkend examen opbelde met de mededeling dat ik als eerste gerangschikt stond, reageerde ik zo enthousiast en gelukkig dat ze voor alle zekerheid nog eens vroeg of ik wel goed begrepen had dat het om een functie in het stadsarchief ging. Ik heb later begrepen dat die onwetendheid van de meeste andere stadsdiensten over wat een archief eigenlijk is en doet, wellicht één van de grootste structurele problemen van het stadsarchief is. Op 1 december 1996 ben ik dan als archivaris 12de-18de eeuw bij de stad Leuven in dienst gekomen.

U werkt er dus al bijna 25 jaar! Hoe is het stadsarchief in die periode veranderd?

De belangrijkste evolutie was uiteraard de verhuizing in 2000 naar het Tweebronnencomplex en de bijhorende herordening van het hele archief in gloednieuwe depots. Daarna zijn we ook gestart met het publieksgerichte ontsluiten van het archief via een culturele werking met publicaties, tentoonstellingen,

opendeurdagen, lezingen etc. Die publiekswerking van het archief is almaar belangrijker geworden en heeft er de voorbije twintig jaar voor gezorgd dat enkele duizenden Leuvenaars, groot en klein, die zich anders nooit iets bij 'archief' zouden kunnen voorstellen, er toch kennis mee gemaakt hebben. Een andere grote vernieuwing was uiteraard de vrijwilligerswerking, mede via het Itinera Novaproject rond de schepenbankregisters. Vanwege de Covid-19-maatregelen is dat de voorbije maanden allemaal stilgevallen en daardoor viel het plotseling extra hard op hoeveel mensen er heel regelmatig naar het stadsarchief komen om daar actief aan de werking te participeren.

Waar heeft u zelf de beste herinneringen aan?

Er zijn al heel veel mooie momenten en realisaties geweest. Als ik iets moet noemen dat voor mij persoonlijk eruit springt: het onderzoek en schrijfwerk – toen nog samen met collega-archivaris Piet Veldeman – aan de het allereerste boek dat het stadsarchief zelf mocht maken, over Leuven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Of een ander memorabel moment was het allereerste vrijwilligerssetentje, waarmee we al die mensen bedankten die zich belangeloos en gedreven inzetten door archief te komen schonen of door registers van de schepenbank te scannen of te transcriberen.

Is er een bepaald archiefstuk – of bestand dat u bijzonder nauw aan het hart ligt?

Vanuit mijn historische opleiding en mijn eindwerk archivistiek heb ik natuurlijk een bijzondere boon voor de charters en hun zegels. Maar ik besef zeer goed dat ook het meest recente administratief document dat we een plaats geven in het depot misschien ooit in een verre toekomst met eenzelfde historisch ontslag zal kunnen bekeken worden. Het archief als geheel, als harde schijf van de stedelijke geschiedenis, ligt me zeer nauw aan het hart.

Wat vindt u het mooiste aspect aan het werken in een archief?

Het is een voorrecht om andere mensen, die op zoek zijn naar tekstuele of iconografische informatie, te kunnen helpen. Vooral omdat je daarbij tegelijk je eigen kennis en expertise jaar na jaar verder opbouwt. Vragen van anderen dwingen je om op zoek te gaan en je ook te verdiepen in die archiefbestanden die je anders wellicht nooit zou openen. Ik ben nog steeds tevreden als ik aan het einde van een werkdag naar huis kan gaan met het gevoel dat ik iemand heb kunnen helpen, omdat ik zelf wist waar in dat mooie, grote archief het antwoord mogelijk te vinden zou zijn. Daarvoor bewaren we al die kilometers archiefstukken uiteindelijk toch.

De kranten van gisteren: archief van vandaag

Frederik Geysen
en Marika Ceunen

Eind december lanceert het stadsarchief de website krantencollectie.be waarop iedereen digitaal kan bladeren in de Leuvense kranten die het archief beheert en die het tegelijk mogelijk maakt om al deze kranten te doorzoeken. Dit project werd mee mogelijk gemaakt door de steun van de provincie Vlaams-Brabant.

Alle lokale kranten die sinds 1773 verschenen zijn, worden vandaag in het stadsarchief van Leuven bewaard. Het stadsbestuur had immers een abonnement op al die Leuvense dag- en weekbladen en heeft de oude jaargangen regelmatig overgedragen aan het stadsarchief. Daar worden ze tot op vandaag bewaard en vormen ze inmiddels een unieke en boeiende perscollectie.

Een aantal kranten, zoals de *Journal des Petites Affiches de l'Arrondissement de Louvain* of *Le Moniteur des Notaires*, verschenen eertijds enkel in het arrondissement waarvan Leuven de hoofdplaats was. Andere kranten zoals *Het Vaderland* (katholiek), *De Volkswil* (socialistisch) of *De Vrijheid* (liberaal) waren dan weer partijgebonden en geven een duidelijk beeld van de ideologische spanningen en politieke conflicten van weleer. Daarnaast bezit het stadsarchief ook nog een aantal kranten die in geen enkele andere Belgische bewaarinstantie te vinden

zijn, zoals *Het Vlaamsche Land*, *La Métropole*, *Nieuw Loven* en *De Nieuwe Lovenaar*. Deze schitterende stedelijke krantencollectie werd in 2009 aangevuld met een ander unicum: een reeks uitgaven van de *Passe Partout* (1959-1998), gedurende vele decennia het meest bekende huis-aan-huisblad met streeknieuws voor groot-Leuven.

In haar totaliteit bevat de Leuvense krantencollectie een honderdtal titels die een periode van bijna tweehonderd jaar bestrijken. Deze dag- en weekbladen zijn unieke tijdsdocumenten, die informatie bevatten over een bijna eindeloze waaier aan onderwerpen: van zoekertjes over nieuwsfeiten en officiële aankondigingen tot ideologische discussies. Of je nu geschiedenis wil schrijven, je voorouders wil opzoeken of gewoon nieuwsgierig bent naar het nieuws van weleer: de kranten bevatten voor ieder wat wils!

De collectie verkeert echter in zeer concreet gevaar door verzuring van het krantenpapier. Dat degeneratieproces maakt kranten broos, doet ze verkleuren en zorgt voor rafelranden en scheuren, die de goede bewaring bemoeilijken. Vooral het houthoudend papier, dat halfweg de negentiende eeuw het vroegere lompenpapier verving, is er erg aan toe. Papier op basis van houtvezels bevat immers lignine, een stof die het

onomkeerbare verzuringsproces versnelt. Zeker kranten uit de periode 1870-1920 zijn daardoor vaak in slechte staat. Door veelvuldige raadpleging in de leeszaal gaat de kwaliteit van de kranten er bovendien alleen maar op achteruit. Hoog tijd dus voor het stadsarchief om in te grijpen en andere mogelijkheden te voorzien om deze rijke bron zo goed mogelijk te vrijwaren en toch ook beter toegankelijk te maken.

De oplossing ligt in de eerste plaats bij digitalisering. Onze kranten werden dan ook tijdens de afgelopen vijf jaar zorgvuldig gescand met de archiefscanner door een heel team van vrijwilligers. Zij gingen aan de slag met de meer dan vijfhonderd verschillende dag- en weekbladen die in de negentiende en de twintigste eeuw in het Leuvense verschenen. Concreet betekent dit dat ze meer dan 11.000 verschillende edities, goed voor ongeveer 114.000 individuele krantenpagina's digitaliseerden. Op de digitale scanbeelden pasten zij vervolgens met behulp van gespecialiseerde technologie tekstherkenning toe. Hierdoor zijn deze kranten nu ook online doorzoekbaar gemaakt via de website Krantencollectie.be.

De focus van Krantencollectie.be ligt dan ook op de volledige tekstgebaseerde doorzoekbaarheid van de bronnen. Op een intuïtieve manier – vergelijkbaar met hoe je Google gebruikt

welkom op krantencollectie.be

Hier kan je de historische kranten uit Leuven lezen en doorzoeken. De focus van Krantencollectie.be ligt op de volledige tekstgebaseerde doorzoekbaarheid van de bronnen. Op een intuïtieve manier kan je door onze kranten zoeken, bladeren of je persoonlijke collecties samenstellen.

– kan je *full text* in de opgenomen kranten zoeken. Zo kan je als gebruiker heel eenvoudig treffers voor alle mogelijke trefwoorden terugvinden: familienamen, straatnamen, noem maar op! Deze belangrijke realisatie maakt van de Leuvense krantencollectie een onmisbaar onderzoeksinstrument voor iedereen die iets wil weten over het Leuven van de negentiende en twintigste eeuw.

De handige mogelijkheid om in de website ook eigen deelcollecties samen te stellen en op te slaan, zorgt er bovendien voor dat je niet telkens opnieuw dezelfde opzoeking hoeft

te doen. Wie liever alles systematisch doorneemt kan gebruik maken van de alfabetische titellijst. Dan voorzie je best wel voldoende tijd, want de website zal bij lancering meer dan 60.000 pagina's bevatten en hieraan zal in de komende maanden en jaren nog minstens hetzelfde volume worden toegevoegd, zowel uit de eigen collectie als uit andere collecties.

Krantencollectie.be zal in een eerste fase Leuvense historische kranten bevatten uit de eigen collectie van de Stad Leuven en ook Leuvense kranten

uit het Fonds Gaston Mertens, een historische krantencollectie bewaard in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel. Daarnaast wordt een koppeling gemaakt met *Abraham*, de krantencatalogus van de Vlaamse Erfgoedbibliotheeken. Maar de website heeft ook een bovenlokaal doel: in de toekomst willen we ook andere partners bij dit project betrekken om zo een groter gebied te bestrijken. We kunnen nu alvast aankondigen dat ook de Stad Halle haar krantencollecties via deze website zal ontsluiten.

SPAANSCH ZIEKTE

De Centrale Gezondheidsraad van Nederland deelt het volgende mede :

Met het oog op de mogelijkheid der verspreiding ook in ons land, van de ziekte, die aangeduid wordt als Spaansche griep, komt het den Centralen Gezondheidsraad gewenscht voor te herinneren aan een tweetal welgekende en hoogst nuttige wenken, in het belang der volksgezondheid. Het spreekt vanzelf, dat andere maatregelen niet worden verzuimd, als : reinheid op het lichaam, kleeding en woning, het inroepen van geneeskundige hulp bij ziekte en dergelijke meer, maar daarnaast is het noodig het volgende in acht te nemen.

1. Laat bij dag en nacht steeds zooveel mogelijk, overal, verse lucht in uwe woning toe.

Laat ieder naar vermogen medewerken om voortdurende, flinke luchtverversching ook tot stand te brengen in allerlei plaatsen en inrichtingen, waar veel menschen bijeen komen, als : scholen, kantoren, werkplaatsen, fabrieken, winkels, weeshuizen, kazernes, verscheingslokalen, booten, trams, treinen, enz., enz.

Weest niet beducht voor flink wat verse lucht en bedenkt, dat een krachtige luchtverversching de smetstof verdrijven kan, die anders in een lokaal blijft hangen en mogelijk de besmetting overbrengt.

2. Laat, zooveel van u afhangt, geen stof worden opgejaagd in huis en in al de inrichtingen en plaatsen hierboven genoemd.

Stof verontreinigt en prikkelt oogen, neus en keel en kan in een tijd van besmettelijke ziekte dubbel nadeelig zijn.

Droog opvegen van den vloer is voor een deel enkel stof opjagen. Het meest afdoende is ongetwijfeld het gebruik van een stof-zuig-toestel, als men daar de beschikking over heeft, of krijgen kan. Voor het overige dient stof opgenomen te worden, liefst met vochtige dweilen en doeken, of anders, na besprenkeling met water; daarbij zijn deuren en ramen open te zetten.

Waar de ziekte reeds eenige uitbreiding mocht verkregen hebben, is het gewenscht het besmettingsgevaar van persoon op persoon zoo mogelijk te ontgaan, door aanraking, ook met de licht ongestelden te vermijden, voor zoover plicht en werkring niet anders eischen.

Tuist zij, die in het begin eener besmettelijke ziekte zijn en slechts weinig den indruk van ongesteldheid geven, kunnen de besmetting overbrengen, indien zij in kantoren, scholen, werkplaatsen enz. niet anderen in aanraking zijn.

Zij, die toezicht over deze inrichtingen hebben, doen wel hiermede te rekenen, en zulke half-zieken liever naar huis te laten gaan.

Er is ook aangetoond geworden, dat de verspreiding van de ziekte door de lucht geschiedt, maar alleen wanneer de patienten koorts hebben.

HET VADERLAND.

De "Spaansche ziekte", artikel uit het *Journal des Petites Affiches*, 21 juli 1919

Vaak wordt de huidige Covid-pandemie vergeleken met de beruchte griep-pandemie in de jaren 1918-1919. Deze epidemie eiste naar schatting 20 tot 100 miljoen levens. De naam "Spaanse griep" is eerder misleidend, want "Spaans" verwijst naar het feit dat Spaanse journalisten er als eersten over berichtten en dus helemaal niet naar de plaats waar deze griep-pandemie uitbrak. Symptomen van de Spaanse griep waren hoge koorts, hoesten, spierpijn en keelpijn, gevolgd door extreme moeheid en flauwten. Ademhalen ging steeds moeilijker en binnen enkele dagen stierf men. De Spaanse griep had de opmerkelijke eigenschap om vooral jongvolwassenen te treffen, wat de maatschappelijke impact ervan nog extra vergrootte.

De epidemie raasde destijds in drie golven door de wereld: de eerste golf begon in maart 1918 en de tweede volgde in de herfst van datzelfde jaar. Vooral deze golf was zeer dodelijk, omdat het virus ondertussen gemuteerd was en via de troepenbeweging aan het einde van de Eerste Wereldoorlog snel over heel de wereld verspreid geraakte. Een derde golf duurde van de winter van 1918 tot de zomer van 1919, met nog laatste besmettingsrapporteringen in 1920.

Bijgaand artikel uit het *Journal des Petites Affiches* dateert van 21 juli 1918: de Leuvense pers was dus tijdens de eerste golf al actief om de inwoners aan te sporen om hun woning te verluchten en de nodige maatregelen te treffen om de epidemie in te dijken. Het annonceblad *Journal des Petites Affiches* was ook het meest uitgelezen medium voor deze sensibilisering: het was de meest populaire krant met lokaal en regionaal nieuws, reclameboodschappen, zoekertjes en een notarieel katern.

In de volgende nieuwsbrief geven we tekst en uitleg bij het artikel "De ziekte der vuile handen" van 21 september 1919.

De Vlaamse ruimte werd reeds in 1559 erkend en kerkelijk verzelfstandigd

Deze bijdrage werd geschreven naar aanleiding van en ter verduidelijking van de plaatsing van een herdenkingsplaat te Leuven op 15 oktober 2020 waarop aan de eerste erkenning van de Vlaamse ruimte¹ als één eenheid en de bijdrage van Leuvense theologen hieraan, wordt herinnerd.²

Terwijl Karel V de Nederlanden uitbouwde tot een belangrijke onafhankelijke natie, groeide in Europa het protest tegen de mistoestanden in de kerk en eisten velen – waaronder Luther en Calvijn – haar hervorming. Volgend op de afscheuring van de Protestanten werden ook in de Katholieke kerk een reeks grondige hervormingen doorgevoerd, bekend als de Contrareformatie. De krijtlijnen hiervoor waren uitgetekend op het Concilie van Trente (1545-1563). Speciaal belangrijk voor de Nederlanden was de vereiste dat de bisdommen door theologisch gevormde en lokaal verblijvende bisschoppen geleid zouden worden en de geloofswaarheden in de volkstaal onderwezen (catechismus).

De kerkelijke mistoestanden werden in de Nederlanden structureel versterkt door de door de adel geleide, zeer grote bisdommen, met name Terwaan – dat zich uitstrekte van Boulogne tot Nieuwpoort –, Utrecht, Doornik, Kamerijk en Luik (Luik telde bijvoorbeeld meer dan duizend parochies). Bovendien waren de bisdommen afhankelijk van Franse en Duitse aartsbisdommen en beheersten vele bisschoppen de taal van de meerderheid van hun gelovigen niet. Herstructurering van de kerk was dan ook om politieke en religieuze redenen dringend nodig, maar strandde op de onenigheid tussen keizer en paus.

Na de troonsafstand van Karel V slaagde Filips II erin een volledig nieuwe

kerkstructuur voor de Nederlanden te realiseren. Hiervoor deed hij een beroep op Viglius, de voorzitter van de Geheime raad, die samen met enkele Leuvense professoren theologie in het geheim een grondig onderzoek in de Nederlanden uitvoerde naar de noden en mogelijkheden van een kerkhervorming. Dit leidde tot een weldoordacht plan voor een inhoudelijk vernieuwde, onafhankelijke en driedelige Nederlandse kerk met achttien kleinere, maar theologisch en economisch goed uitgeruste bisdommen.

De indeling in drie kerkprovincies bleek nodig gezien het groot aantal bisdommen. Bij deze indeling is het duidelijk dat meer dan voorheen rekening werd gehouden met de bestaande ruimtelijke verscheidenheid. De drie aartsbisdommen kunnen als volgt gesitueerd worden:

1. Het gebied ten noorden van de grote rivieren, fundamenteel de oude Romeinse limes, nog steeds een belangrijke verkeers- en economische grens. Het omvatte het aartsbisdom Utrecht met de bisdommen Middelburg, Haarlem, Leeuwarden, Groningen en Deventer.

Het gebied ten zuiden van de grote rivieren (concreet Waal, Merwede en Schelde) werd gesplitst volgens de west-oost lopende taalgrens tussen Nederlands en Frans. Dit was een innovatieve grens aangezien de grote bestaande vorstendommen van noord naar zuid liepen en de scheiding tussen de twee aartsbisdommen volgens de taalgrens dus van west naar oost.

2. Ten zuiden van de grote rivieren strekte zich aldus de Nederlandstalige kerkprovincie Mechelen uit van Duinkerke tot Roermond, over het grootste deel van Vlaanderen, Brabant en Gelderland. Het omvatte het aarts-

bisdom Mechelen met de bisdommen Ieper, Brugge, Gent, Antwerpen, 's-Hertogenbosch en Roermond. In het veruit demografisch en economisch belangrijkste deel der Nederlanden, waar vroeger geen bisdom voorkwam, werden er dus nu zeven opgericht.

3. Ten zuiden van de taalgrens strekte zich het Franstalig aartsbisdom Atrecht uit met de bisdommen St.-Omaars, Atrecht, Doornik en Namen.

Bij deze kerkelijke driedeling van de Nederlanden gelden twee belangrijke kanttekeningen: enerzijds dat men om financiële en politieke redenen de hertogdommen Luxemburg, Limburg en de landen van Overmaas niet bij de hervorming betrok en anderzijds dat het prinsbisdom Luik (met het graafschap Loon) niet tot de Nederlanden maar wel tot het Duitse Rijk behoorde. Deze regio kon dus evenmin bij de hervorming van de Nederlandse kerk worden betrokken. Nadat Filips II zijn zegen had gegeven aan dit ontwerp voor een onafhankelijke driedelige Nederlandse kerk, werd de Leuvense theoloog Sonnius in de lente van 1558 met het plan naar Rome gestuurd om pauselijke goedkeuring te verkrijgen. Na een grondige analyse door een commissie van kardinalen werd het na een aantal wijzigingen goedgekeurd. De paus zelf verving Atrecht door Kamerijk als hoofdplaats van de Franstalige kerkprovincie.

De paus ondertekende de bul 'Super Universas', die het nieuwe ruimtelijke patroon van de driedelige Nederlandse kerk bevestigde, op 13 mei 1559. Bij de voorstelling van de bul op het consistorie van kardinalen zou Sonnius uitdrukkelijk het Nederlandstalige, respectievelijk het Franstalige karakter van de twee zuidelijke aartsbisdommen bevestigen. Na de uitvaardiging verscheen er nog een bul, die de zogenaamde 'Commissie van vijf' oprichtte. Deze zou de financiële middelen en de grenzen der nieuwe bisdommen preciseren. Ze

De Vlaamse ruimte, 1559

1 De term 'Vlaamse ruimte' wordt in deze bijdrage gebruikt ter aanduiding van de geografische ruimte in de Zuidelijke Nederlanden waarin – zoals bij de presentatie van de bul Super Universas in 1559 door Sonnius werd vermeld – Nederlands (Flandricas) werd gesproken.

2 Zie ook de *Nieuwsbrief van het Leuvense Historisch Genootschap*, nr. 67 (2020).

CATECHISMVS O F T Christelijcke Leeringe

Ghedeyldt

IN VIIF DEELEN

ENDE

Een-en-beertich Lessen /

Voor de Catholijcke Ionckheydt van het
ARTSCH-BISCHDOM ende alle de andere
Bisch-dommen der Provincie van
MECHELEN.

T'H ANTWERPEN,

Gul Jan van Keerberghen den ionghen / te-
ghen ouer de Augustijnen Kerck.

M. DC. XXIII.

Ghesaemt op een oort het blas, ongebonden.

Titelblad van de catechismus die in 1623 onder eindredactie van Guilielmus De Pretere S. J. verscheen – Maurits Sabbibliotheek KU Leuven

fungeerde onder leiding van Sonnius en omvatte naast Viglius onder meer de nieuwe aartsbisschop Granvelle en de Leuvense theoloog Curtius. Deze werkgroep garandeerde ook een minimale economische draagkracht voor de nieuwe bisdommen. Daardoor werden aan het bisdom St.-Omaars en aan het nieuwe bisdom Doornik een aantal Nederlandstalige parochies toegewezen.

De bul in de praktijk

Door de bul werd de Vlaamse ruimte voor het eerst kerkelijk verzelfstandigd. De aanloop in de praktijk verliep echter zeer moeizaam omdat de aanstelling van de nieuwe bisschoppen veel weerstand opriep. Bij de bevolking die te lijden had onder de inquisitie, groeide het protest tegen het gezag. Deze

weerstand werd versterkt door de adel, die als gevolg van de nieuwe kerkstructuur heel wat financiële voordelen verloor. In de Akte van Verlatinghe van 1581 werd de aanstelling van de nieuwe bisschoppen uitdrukkelijk als een daad van onderdrukking door de overheid afgeschilderd. Voor vele historici zou de bisschoppen-bul zo niet de voornaamste, dan toch een van de belangrijkste redenen van de opstand zijn geweest.

In rustiger periodes verzorgde de vernieuwde Katholieke kerk niet alleen de implementatie van de zeven bisdommen van het aartsbisdom Mechelen, maar ook de uitbouw van de kathedraal-kapittels en seminaries en de (re-)organisatie van een door visitaties begeleid parochienetwerk. De contrareformatie had succes: de

Katholieke kerk verwierf een sterke impact op quasi alle aspecten van het dagelijkse en maatschappelijke leven, die zou aanhouden tot zeker het einde van het ancien regime. Specifiek wil ik dit illustreren met het volgende voorbeeld.

De Mechelse aartsbisschop Hovius riep in 1607 een algemeen provinciaal concilie van alle bisdommen bijeen in Mechelen. Dit concilie besliste dat er voor het volledige aartsbisdom één enkele, algemeen geldende catechismus zou worden ingevoerd. Na vallen en opstaan verscheen uiteindelijk in 1623 een catechismus onder eindredactie van Guilielmus De Pretere S.J.. Deze catechismus werd in ongewijzigde vorm tot 1840 gebruikt in de Vlaamse bisdommen en vormde daarmee een element in de vorming van het algemeen normenpatroon tot op het einde van het ancien regime. De catechismus was ook van betekenis voor de alfabetisering, onder meer in de kleine scholen. Tenslotte vervulde de catechismus ook een rol in het behoud van een algemene taal.

De Bul van 1559 bereikte twee punten. Ten eerste de beschrijving voor de eerste maal van de toenmalige ruimte waarbinnen de Nederlandstalige gelovigen zich in de Zuidelijke Nederlanden bewogen. Ten tweede creëerde de bul een nieuwe verzelfstandigde kerk en liet het die toe om, naar de normen van de contrareformatie, een eigen maatschappij uit te bouwen. Deze zou standhouden tot het einde van het ancien regime.

Literatuur

Cloet M., 'Een onbekende catechismus van bisschop de Rodoan (1602-1616) ontdekt in The British Library', in *Het Brugs Ommeland*, 23 (1983), p. 177-197.

Dierickx M., *De oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden onder Filips II, 1559-1570*, Antwerpen-Utrecht, 1950.

Frutsaert E., *De R.-K. catechisatie in Vlaamsch België vanaf het concilie van Trente*, Brussel, 1934.

Put E., *De Cleijne Schoolen. Het volksonderwijs in het hertogdom Brabant tussen Katholieke Reformatie en Verlichting (eind 16de eeuw-1795)*, Leuven, 1990.

Van der Haegen H., *De eerste Vlaamse Ruimte. De kerkelijke driedeling van de Nederlanden in 1559*, Antwerpen, 2017.

Uitgelicht: Foto in de kijker

Gustaaf Janssens

De Vismarkt was eeuwenlang de enige plaats in Leuven waar vis werd verkocht. Tot 1879 was de Dijle er nog zichtbaar en in 1884 kwam er een nieuwe vishal, die in 1970 helaas is afgebroken. Een aantal jaren geleden verdween ook de laatste viswinkel. Nu herinneren enkel de vissen boven de ingang van "De Dolfijn" (nr. 4) nog aan de activiteit van weleer.

Komende uit de Mechelsestraat, is aan de rechterzijde een hele reeks oude huizen bewaard gebleven. Te beginnen met "De drye Heringen" (nr. 1) hebben zij hun opeenvolgende bestemmingen tot op vandaag tamelijk goed doorstaan. Aan de linkerzijde ziet alles er troosteloos uit.

De foto op deze pagina komt uit de iconografische verzameling van het Leuvense Stadsarchief (*Collectie Sprengers*. Stadsbeeld Leuven, Doos 21). Zij is niet gedateerd, stamt wellicht uit het begin van de twintigste eeuw en toont het huis "De Roode Roose" (nr. 2). Toen waren, zo leert de foto, zowel het "Estaminet À la Rose Blanche" als de mosselhandel van Mathieu Lefever er gevestigd. Sinds 2015 vind men in nr. 2 patisserie-chocolaterie "Zuut".

Zoals gebruikelijk poseren een aantal personen (bewoners en/of uitbaters, en/of personeel) aan de voordeur. Er staat ook een "stootkar" en op de derde verdieping kijken twee vrouwen naar buiten. Vandaag is de dakkapel verdwenen en is de gevel zijn witte pleisterlaag kwijt.

In 1905 is Georges Elsemans uitbater van de "Rose Blanche" en vraagt hij toelating om in de achterbouw een smidse te installeren. Eigenaar van het pand is brouwerij "La Vignette" (Mechelsestraat). In 1922 is de smidse er nog altijd en in 1935 opent een zekere Raoul Lefebvre er een vishandel als bijhuis van vishandel Geo Peetermans in Antwerpen. Wanneer Lefebvre in 1938 een stokviswekerij wil installeren, tekent Mathieu Lefever, die dan in "De Kleine Roose" (nr. 3) woont, bezwaar aan.

De aanwezigheid van vishandels, metaalverwerking en handel in metaalwaren is tot kort na de Tweede Wereldoorlog typisch voor de Vismarkt. In de jaren 1960-1970 wordt "de Vismarkt" een uitgangsbuurt. In nr. 2 is eerst de "Zoeloebar", nadien "The Groovy" gevestigd. Het pand is dan eigendom van brouwerij "La Dyle", de opvolgster van "La Vignette". Dat het huis gedurende vele jaren "À la Rose Blanche"

heette, heeft misschien te maken met het feit dat in de achttiende eeuw aan de overzijde, langs de Dijle, brouwerij "De Witte Roos" gelegen was. Overigens baatte R. Lefebvre in 1949 in Busleydengang nr. 2 haringrokerij "De Witte Roos" uit.

Meer informatie over de huizen aan de Vismarkt geeft A. Meulemans in *Huizen en straten van het Oude Leuven* (Leuven, 2004). Ook deze keer bezorgde mevr. Liesbeth Croimans (Stadsarchief Leuven) ons spontaan heel wat informatie. Voor haar zeer gewaardeerde dienstverlening verdient zij onze oprechte dank.

